

פרופ' יעקב (ג"י) לביא* דברים בערב לרגל פרסום "סבון"

נאספנו כאן הערב על מנת לחגוג את צאתו לאור של ספרו הגנוז של יורם "סבון", ולמעשה אנו מציינים הערב גם כמעט חמש שנים להסתלקותו של האיש המופלא ויוצא הדופן הזה מחיי כל אחת ואחד מאיתנו. כאחרון הדוברים הערב, וכמי שהוזמן לשאת כאן דברים לא בתוקף בקיאותי בחקר הספרות אלא כידידו הקרוב של יורם בשלוש-עשרה השנים האחרונות לחייו, הרשו לי לשתף אתכם בהצצות לפכים קטנים מתוך הקשר העמוק שנוצר בין שנינו ברבות השנים, הצצות שתארנה אולי פן אחר ובלתי-מוכר של האיש המיוחד הזה. אנחנו חוגגים כאן הערב את פרסומו של ספר, שגרסאות מרובות ומקוטעות של כתב היד שלו, שכתב יורם משנת 1959 ועד 1964, נמצאו, רוכזו ונערכו באהבה וברגישות רבה על ידי עדיה, פרופ' עדיה מנדלסון מעוז. מאז יצא "סבון" לאור התחדשו בפורומים שונים הדיונים האקדמיים סביב הסוגיה הישנה של הלגיטימיות שבהוצאה לאור של כתבי יד לאחר מות כותביהם. קטונתי מלהיות בר סמכא בסוגיה זו ולחוות דעתי מן הפן המקצועי, ואולם לא רק שאני אסיר תודה לעדיה על מציאת הספר הגנוז הזה והבאתו לדפוס, אלא שאני חש גם קרבה אישית למעשה שעשתה עדיה, שכן הוא הזכיר לי אירועים שהיו קשורים לכתב יד גנוז אחר של יורם, אירועים שבהם הייתי אני שותף פעיל. באחד מהמפגשים השבועיים הקבועים של יורם ושלי מדי שבת בצהריים גיליתי לתדהמתי כי יורם איננו נוהג לגבות במחשבו את כל מה שהוא כותב. המחשבה כי כל פרי עמלו הספרותי שטרם פורסם עלול להימחות בלי זכר בגין תקלה מחשובית אקראית העבירה בי צמרמורת ופשוט כפיתי עליו כי מיד בתום פגישתנו יעביר אליי בדואר האלקטרוני העתקים של כל הכתבים וקטעי הרעיונות המצויים במחשבו שטרם ראו אור לצורך גיבוים. באותו הערב נדהמתי לקבל מיורם עשרות מיילים שאליהם צורפו קטעי סיפורים ורשימות שנצברו במהלך שנים וטרם הושלמו ולכן גם מעולם לא פורסמו. מלא סקרנות התיישבתי להתחיל לקרוא באוצר הבלום שהגיע אליי, ואחד הקבצים הראשונים שפתחתי נקרא "דו"ח היעלמות" שאותו החל יורם לכתוב לפני חמש-עשרה שנים. אני זוכר עצמי יושב באותו לילה מרותק למחשב ונבלע אל תוך הסיפור המופלא של הנערה שביימה

* מנתח הלב פרופסור ג"י לביא היה חברו הקרוב של יורם קניוק בשנות חייו האחרונות

את מותה על מנת לחזות בתגובת יקיריה, ואז, בשעה שלוש לפנות בוקר, הסתיים לפתע הסיפור הבלתי־גמור הזה מבלי שהגיע כלל לסוף כלשהו. חשתי מתוסכל, כמו שרק קורא שאינו מגיע אל סיפוקו הספרותי יכול לחוש, ומיד בבוקר צלצלתי אל יורם וסיפרתי לו על תסכולי מהסיפור הבלתי־גמור, והבהרתי לו שהוא איננו יכול לעשות לי דבר כזה וכי הוא חייב לסיים את הסיפור הזה ולו רק בשבילי. באותו השלב הוא בקושי זכר את טיוטת הסיפור, אבל לאט אך בהתמדה, תוך נדנודים חוזרים ונשנים, הצלחתי להדביק אותו בהתלהבותי מהסיפור, ושבתי ודרבנתי אותו לחזור אל הסיפור הבלתי־גמור, לעצבו מחדש ולהביא אותו לכלל סיום. ואז, ערב אחד, אני מקבל ממנו את המייל הזה:

לפני ימים מספר, אחרי כל הנפילות שלי והדיכאון, חשבתי עליך, על מה שאמרת בנוגע לספר "היעלמות", וקראתי שלוש גרסאות שלו משנת 1995 ואילך ונתפסתי, ומאז אני כותב את זה שוב, משנה, מוסיף, גורע, ופתאום טוב לי. לא חשוב אם יש לי דירה או אין לי, אומרים שאני נראה מצוין וזה מהבפנים – בגילי כבר לא נעשים יפים מיופי – טוב לי, אני עושה לאנשים סביבי אך טוב, וגם למירנדה טוב על הנשמה, ופתאום אוהבים אותי. "המלכה ואני" יצא בגרמניה השבוע ואביא לך לראות את הספר בשבת הבאה עלינו לטובה, ואני שוב חושב כמה אני מאושר ובר מזל להיות חבר של ג'יי המשתיל היקר והאהוב, יורמך.

מאז "הופגז" המייל שלי כמעט מדי שבוע בגרסאות מתחדשות של הסיפור, שקרם אט־אט מחדש עור וגידים, וערב אחד נוחת בתיבת המייל שלי הקובץ הסופי של הספר, שקיבל כעת את שמו החדש "הנעדרת מנחל ציין", ולאחר שבלעתי אותו בשקיקה מתחילתו ועד לסופו כתבתי ליורם את המייל הבא:

הנהדרת מנחל ציין

יורמיקו,

לא, זאת איננה טעות דפוס בכותרת. סיימתי זה עתה את הקריאה, ואני אפוף עדיין כל כולי במדבר המופלא הזה. מאז שחברנו איש לרעהו כתבת את "המלכה ואני", את "החיים על נייר זכוכית" ואת "הברלינאי האחרון" – אבל בעיניי "הנעדרת" הוא המרגש מכולם. הוא מרגש אותי לא רק משום שבניגוד לשלושת האחרים הוא נטוע עמוק בהוויה שכה מוכרת

לי, אלא גם משום המחשבה הטורדנית שאילולי גיליתי את היהלום הגולמי הזה בתוך ים הכתבים שהעברת אליי למשמורת, ואילולי לחצתי עליך שוב ושוב ללטשו ולחושפו לעולם – הוא היה נקבר לנצח ולא רואה אור. וכעת, משעשית זאת, אני חש כשושבין גאה המלווה את רעו הטוב לחופה.

וכאן עוד המשכתי ופירטתי בפניו את המעלות הרבות והפנינים המיוחדות שמהן נהניתי במיוחד בספר.
ואז חוזרת אליי במייל תגובתו זו של יורם:

יקירי שימחת אותי, יותר מזה, ריגשת. לולא ידעתי שאתה מקבלת תשלום בעבור מחמאות כאלו הייתי בוכה. בין כה וכה אני בוכה כי יש לי מין סינוסיטיס בנחיר השמאלי וכל הזמן אני בוכה בעין שמאל. נראה מחר. אולי אלה פרפורים אחרונים. אני חושב ומקווה שפתרתי את סוף הסיפור, שעבר כה הרבה שינויים, אבל עכשיו אני חושב שמצאתי. פרס ישראל לא אקבל, אבל הספר יעשה לי טוב.

אני כמעט לא יוצא מהבית... אני אצא עם אדם עוד מעט ואחשוב על הכוח העצום שיש בכך להיות מי שאתה – חכם, אוהב, חכם במלאכתך וקורא נאמן, ועוד יותר מזה כותב גדול בעתיד, כאשר לא תוכל להשתיל לבבות. אהבתי אליך היא מושלמת. כמה חבל שאני סטרייט. אילו הייתי צעיר יותר ואתה מבוגר יותר, אילו לא היית אתה נשוי לאשתך היפה והמוכשרת, אילו לא הייתי נשוי למירנדה 45 שנה ואילו היינו שנינו מי שאיננו, הייתי מציע לך נישואי נצח. אתה יקר באדם, אני מרגיש כלפיך הכי קרוב שיש, עשית לי את הבוקר, שיהיה לך לילה נהדר. הפורטוגזים אומרים שלו לחרא היה ערך, לעניים לא היה תחת. אז הנה מה שתזכור לחרוט על קברי, באהבה, יורמך

הספר פורסם זמן קצר לאחר שחרורו של יורם מהאשפוז הממושך, וכשפתחתי בו את העמוד הראשון הסמקתי למקרא ההקדשה המודפסת בו: "לד"ר יעקב (ג'יי) לביא, רעי כאח לי. באהבה, בתודה ובהערצה". זאת ללא ספק אחת המתנות היקרות ביותר לליבי שקיבלתי מעודי.

כשסיימתי באחרונה לקרוא את "סבון" לא יכולתי להימנע מן המחשבה
מה היה עולה בגורלו לו היו גרסאותיו השונות מצויות בתוך ים הקבצים
האלקטרוניים שקיבלתי אז מיורם. אלא שגרסאות אלה קדמו לעידן המחשב,
ונמצאו על ידי עדיה בכתבי יד שהודפסו על דפים מצהיבים במכונת הכתיבה
הרמס של יורם, אך טוב שנמצאו וראו כעת אור. ברור לי כי לו הייתי מוצא
את כתבי היד הללו בטרם מותו של יורם, ומנסה לשכנעו לסיים את מלאכת
הכתיבה, הייתי, מן הסתם, זוכה לשמוע ממנו תגובה ראשונית דומה לזו
שקיבלתי ממנו ערב אחד במייל בעת צילומי הסרט "אדם בן כלב", שביים פול
שרדר בכיכובו של ג'ף גולדבלום:

אני יושב מאז אתמול וקורא בספר "אדם בן כלב", לראשונה
מזה שלושים שנה בערך, ואני לא מבין, מאיפה זה בא? מי כתב
את זה? איך הוא ידע מה שידע? ואני תמה, כנראה יש בי שני
אנשים: אחד כותב והשני מחרבן את החיים.

בפרסומו של "סבון" כחמש שנים לאחר מותו של יורם (ואגב, שימו לב שאני
בוחר להשתמש במילה הפשוטה "מותו" ונמנע ממכיוון מלהשתמש ב"נפטר" או
"הלך לעולמו" או "הסתלק" או "נאסף אל אבותיו", שכן כך בדיוק היה יורם
רוצה) קיבלנו לידינו מעין איגרת מיוחדת ממנו המכילה בתוכה את שני המרכיבים
שעליהם נבנו רבים מספריו המאוחרים יותר – שואת העם ומלחמת השחרור.
הרשו לי לסיים את דבריי במילות הסיכום של פרופ' יגאל שוורץ, בהמלצתו
החמה להעניק ליורם את פרס ישראל לספרות, וכך הוא כותב: "מגיע אפוא סוף-
סוף לפרס ישראל שיוורם קניוק יזכה בו". כידוע, יורם לא זכה בחייו לקבל את
פרס ישראל, אך זכה ברשימה ארוכה של פרסים יוקרתיים וביניהם גם בפרס ספיר.
ראוי היה כי העיר שבה נולד, חי ופעל יורם כל חייו, ושהיה בין יקיריה, תכבד
אותו בקריאת רחוב ראוי על שמו, אך למרות הפצרות חוזרות ונשנות מצידי
לראש עירנו, טרם נעשה המעשה. ואם יום אחד יוחלט כבר בעירייה לקרוא רחוב
על שמו, אני רק מציע להם לשים לב למה שהוא פעם אמר לי בנידון: "אני מניח
שירצו פעם לקרוא רחוב על שמי, רק מטרידה אותי כל הזמן המחשבה – מי יהיה
זה שעל שמו ייקרא הרחוב שיצטלב לנצח עם הרחוב שייקרא על שמי?"

רציתי לסיים את דבריי במליצה השדופה "נוח ידידי בשלום על משכבך", אבל
כידוע לכם אפילו את השימוש במליצה זו יורם מנע מאיתנו בהחלטתו לתרום
את גופו למדע, ולכן אומר רק "חבר, אתה חסר. מאוד חסר".